

Waarover kunnen wij niet zwijgen?

*Dominicaanse studiedag over vrij en waarachtig spreken
over wat ons heilig is,
Leo Oosterveen o.p., 11 april 2015, Voorschoten*

Dit jaar, zusters en broeders, staat het internationale noeven van de orde op weg naar het 800-jarig jubileum in het teken van het frank en vrij spreken waar het op staat. Immers, juist dat maakt een onmisbaar deel uit van onze verkondiging. Twee bijbelcitatoren reikt de orde ons bij het jubileum dit jaar aan: “Als u blijft in mijn woord, bent u werkelijk mijn leerlingen. U zult de waarheid kennen en de waarheid zal u bevrijden” (Joh. 8,31-32). En: “Christus heeft ons bevrijd opdat wij in vrijheid zouden leven.” (Gal. 5,1).

Met name bij het eerste citaat wil ik met u deze ochtend en middag stilstaan.

Dat waarheid het devies van de orde is, is bekend. Wat waarheid is, des te minder. Niet alleen Pilatus vroeg het zich af. Ook in het filosofische en theologische denken vóór en ná Pilatus, wordt gestreden over de waarheid. Tot op de dag van vandaag. Waarheid: is dat een kwestie van bewijzen (het eindoordeel klopt met de feiten)? Of is waarheid iets dat je wordt opgelegd en dat je aan anderen weer moet opleggen? Is waarheid iets eenduidigs: zo is het en niet anders? Kun je waarheid zelf ontdekken, of alleen maar op gezag van anderen, of de kerk? Is waarheid een eigen gedachtespinsel of een hersenschim? Maar kun je over een hersenschim wel je mond opendoen? Als je iets ontdekt dat je heilig is, en je denkt dat er iets van waarheid in schuilt, hoe praat je daar dan over? Bestaat waarheid wel, of is er alleen een reiken naar waarheid? Maar ja, als waarheid iets onbereikbaars is, moet je er dan wel je mond over opendoen?

Vandaag komen we op een andere manier in aanraking met de waarheid. Ik wil dat duidelijk maken aan de hand van een film: *Dead Man Walking*, uit 1995 alweer. Het is een boeiende, emotionele en ontroerende film ook. Met als speerpunt: een protest tegen de doodstraf, gesymboliseerd door een zuster: Helen Prejean, een religieuze behorende tot de congregatie van de Hl. Josef in Louisiana, New Orleans. Ik zal eerst iets over deze film vertellen.

De film

Dead Man Walking is gebaseerd op het boek onder dezelfde titel, geschreven door zr Helen Prejean. De film vertelt het verhaal van deze zuster Helen Prejean, die een speciale relatie ontwikkelt met de ter dood veroordeelde Matthew Poncelet. Zoals gezegd, de film en het boek van zr Helen zijn één grote aanklacht tegen de doodstraf. Maar dit is niet de reden waarom ik een fragment uit deze film wil laten zien. (De film wijkt nogal af van het boek van Prejean. De film brengt bijvoorbeeld twee verschillende individuen die Prejean ging bezoeken in de dodencel samen in één

personage. De misdaden van de twee individuen en de nabestaanden van hun slachtoffers worden samengevoegd in één misdaad en één familie van het slachtoffer. Kleinere details werden ook niet opgenomen in de film om het verhaal kort te houden).

Het verhaal

In de Angoragevangenis van New Orleans wacht Matthew Poncelet 6 jaar op zijn terechtstelling. Verstoken van enig ander contact met de buitenwereld schrijft hij een brief aan zr Helen Prejean, die werkt en lesgeeft in opvanghuis voor zwarten en die vaker correspondeert met ter dood veroordeelde misdadigers. Op Matt Poncelets verzoek brengt zij voor het eerst in haar leven een bezoek aan de gevangenis. Matt Poncelet is ter dood veroordeeld voor de dubbele moord op twee tieners: Walter Delacroix en diens vriendin Hope Percy, waarbij het meisje tevens meervoudig is verkracht. Volgens Matt Poncelet is echter niet hij maar zijn maat Carl Vitello de hoofddader en was hij 'alleen' medeplichtig, want aanwezig. Zr Helen Prejean gaat in op zijn verzoek hem geestelijk bij te staan en bereidt Matt Poncelet voor op zijn aanstaande executie, ondertussen tevergeefs pogend de doodstraf om te laten zetten in levenslang. De gemeenschap en de nabestaande ouders van Walter Delacroix en Hope Percy reageren vol onbegrip en woede op haar hulp aan de crimineel. De gevangnisaalmoezenier raadt haar af deze bijstand aan de ter doodveroordeelde te geven. Zij echter wil Matt begeleiden, hoewel velen dat opvatten als partij kiezen voor hem en tegen de slachtoffers. Zij laat zich hierdoor niet van de wijs brengen en brengt hem in elk geval weer in contact met zijn moeder Lucille en jongere broers Craig, Sonny en Troy. Met haar medezuster regelt zr Helen intussen dat Matt na zijn dood begraven mag worden op een speciaal voor de congregatie gereserveerde hoek van het parochiekerkhof. Ze zoeken een kostuum uit waarin hij begraven kan worden. Intussen heeft Helen heel wat met Matt te stellen, als hij zich steeds racistischer uitlaat en ook zichzelf daardoor meer en meer in een kwaad daglicht komt te staan. Zr Helen verdiept zich intussen ook in de andere betrokkenen en aspecten van de ter dood veroordeling. Ze zoekt de ouders van de vermoorde tieners op, bezoekt bijeenkomsten van ouders wier kinderen door geweld om het leven kwamen, leest artikelen met en over nabestaanden en vraagt naar de methodes en emoties van de mensen die de doodsvonnissen moeten voltrekken. Na weken hem opgezocht te hebben in de gevangenis, staat ze hem dagelijks bij tijdens de laatste 6 dagen voor zijn executie, nadat duidelijk is geworden dat alle pogingen tot strafvermindering op niets waren uitgelopen. Matt komt in de dodencel terecht.

Zr Helen voert heel persoonlijke gesprekken met hem, vergoelijkt zijn daden echter niet. In plaats daarvan moedigt ze hem aan om voor zijn sterven de volledige waarheid te vertellen om met zichzelf in het reine te komen. Stukje bij beetje bekent hij zo meer over zijn aandeel in de moorden totdat hij vlak voor zijn terechtstelling erkent dat hij Walter Delacroix eigenhandig heeft neergeschoten en ook dat hij Hope Percy verkracht heeft voordat ze werd gedood door zijn maat.

Inleiding op het fragment dat we gaan zien: de laatste dag in de dodencel (1.10-1.39, DvD Film)

Tijdens zijn laatste uren roept Helen Matt op om alles op te biechten en met zichzelf in het reine te komen, onder verwijzing naar Joh.8,32 – het motto voor dit herdenkingsjaar van onze orde: “De waarheid zal je vrijmaken!” Hij gaat er nog niet op in en blijft alles afschuiven op zijn maat, ook al was hij zelf naar eigen zeggen er bij aanwezig. Hijzelf ziet zichzelf – in de flash backs - slechts als lafaard, omdat hij zijn maat niet heeft tegengehouden. Hij houdt dit vol, ook voor zichzelf, omdat hij zo zijn moeder kan doen geloven dat hij alleen maar toegekeken heeft. Helen zelf wordt het deze uren ook teveel, maar ze houdt stand en is er bij als hij eindelijk zijn familie weer ziet. Die avond hoort hij de allerlaatste afwijzing van beroep tegen het vonnis. Matt begrijpt nu dat het geen zin meer heeft om de toedracht en de waarheid te verheimelijken en doet bij Helen zijn biecht. Helen zegt dat hij nu zijn waardigheid terug heeft en een zoon van God is. En dan neuriet ze voor hem, zoals beloofd, zachtjes het lied, dat gebaseerd op is op Jes 43,1-5: *Als u door woeste zeeën gaat, zult u niet verdrinken, als u door brandende vlammen gaat, zullen ze u niet deren. Wees niet bevreesd, want ik ben bij je.*

Fragment 1.10 – 1.39 (29 minuten)

De film en het dominicaanse zoeken naar bevrijdende waarheid

Wat leert deze film ons, of liever: waartoe roept ze op?

Zoals gezegd, niet het hoofdthema van de film, de doodstraf, staat voor mij centraal, maar voor het citaat uit Johannes: “U zult de waarheid kennen en de waarheid zal u bevrijden” (Joh. 8,31-32) en de manier waarop Helen dit citaat inzet.

Johannes zegt voortdurend dat, indien wij leerlingen van Jezus zijn, wij in de waarheid leven. Die waarheid hoeven we niet uit te vinden of te bewijzen, of te bevechten. Die waarheid is er simpelweg, ze ‘bewijst’ zichzelf. Waarom? Omdat ze leidt naar menselijke waardigheid, zoals Helen tegen Matt zegt. Matt wordt bevrijd door het vertellen van de waarheid en wordt daarmee volwaardig mens – en zoon van God. Eindelijk erkent hij zijn verantwoordelijkheid en laat daarmee de waarheid toe. Maar dat toelaten heeft wel wat voeten in de aarde. Weglopen voor menselijke waardigheid, voor verantwoordelijkheid en voor de waarheid in dezen onder ogen zien is makkelijker dan je ogen ervoor openen en je eraan toe te wijden. Helen beseft dat en stelt zich op als iemand die Matt ertoe brengt om te spreken waarover hij niet zwijgen mag en kan. Zij is als het ware de verloskundige van Matt’s waarheid, waardoor hij kan leven naar de volle menselijke maat, ook als is het pas in het uur van zijn dood. En dat zij zo’n goede, betrouwbare ‘verloskundige’ is, heeft te maken met het feit dat zij waarmaakt wat zij, half zingend, zegt bij het citeren van Jesaja 43: *Als u door woeste zeeën gaat, zult u niet verdrinken, als u door brandende vlammen gaat, zullen ze u niet deren. Wees niet bevreesd, want ik ben bij je.* Ik ben bij je. Dat is de godsnaam. En hier slaat het op Helen als degene die het menselijk gelaat van God is, degene die bij Matt blijft en hem trouw is tot het einde.

Thema van onze dag is waarover wij niet kunnen zwijgen, over wat ons heilig is en de waarheid daarover vertellen. Op welke spoor zetten de film en de bijbelcitatens ons als dominicaanse mensen? Ik denk het volgende.

We worden erdoor op het spoor gebracht van de situaties waarin menselijke waardigheid wordt toegedekt, weggemoffeld, verdraaid, terzijde geschoven en teniet gedaan. Denk aan de steeds toenemende groep mensen die het gevoel krijgen dat ze er niet toe doen, of alleen dan van belang zijn op het moment dat ze op afroep beschikbaar zijn voor een korte job. Denk aan hen die zich in toenemende mate tweederangs burgers voelen. Denk aan de uitgeprocedeerden en hen met een 'afwijkende' etnische en religieuze achtergrond. Denk aan de zorg op dit moment, een oerwoud op zichzelf, waarin mensen een weg moeten vinden voor een beetje hulp, ten minste als die niet 'te duur' is. Denk aan vele werknemers of zelfstandigen die, om succesvol te lijken, als 'opgepimpte etalagepoppen' zich over de arbeidsmarkt bewegen. Immers, mislukking in je carrière is dodelijk. Denk aan het onderwijs dat te zeer is gefocust op vaardigheden en economisch rendement in plaats van op vorming tot verantwoordelijke burgers. Denk, kortom, aan alle situaties waarin mensen slechts een instrument zijn en niet doel op zichzelf. In al die situaties is de menselijke waardigheid, de waarheid omtrent de mens, in het geding. Behartenswaardige dingen kunnen we over deze zaken - de culturele, maatschappelijke en economische achtergronden daarvan - lezen in de exhortatie van Paus Franciscus: *Evangelii Gaudium*. Als dominicaanse mensen dienen wij de waarheid als we deze situaties ter sprake brengen. En we kunnen en moeten dat doen omdat er een waarheid en een waardigheid zijn die om aandacht schreeuwen.

Ik wil hier niet een uitgebreid maatschappijkritisch verhaal houden. Veel belangrijker is het om elkaar te vertellen hoe we die waardigheid en waarheid 'ontdekken', uit de vergetelheid of de verdringing te voorschijn halen, welke barrières we tegen komen en op welke manier we bij dit alles een betrouwbare "Ik zal er zijn" kunnen zijn. Elke plek waar we daaraan toekomen, doet er toe, of je nog betaald werk hebt of niet, oud of jong bent en met wie je ook verkeert.

Er zijn drie workshops om daarover vanmiddag verder met elkaar te praten en onze verhalen naast het filmverhaal te leggen. De thema's en vragen voor de workshops zijn telkens opgesteld vanuit het perspectief van de rol van zr. Helen. Want deze middag beschouw ik haar rol als een model voor Dominicaans zoeken naar waarheid die vrijmaakt en daarom heilzaam is.

Leo Oosterveen, 11-4-15